

Foreldre som oppdragere - selvstendighet eller styrt valgfrihet?

Om barns arbeidsforpliktelser, lommepenger og andre penger

Ragnhild Brusdal

Økte krav til økonomi- og forbrukskompetanse

Samfunnsutviklingen og kommersialiseringen av barndommen gjør at barn og unge kommer tidlig i kontakt med pengeøkonomien og tidlig blir forbrukere. Kommersialiseringsprosessen gjør at nye områder underlegges markedet. De fleste aktiviteter barn og unge inngår i koster penger, enten direkte ved inngangspenger eller kontingenter, eller ved at det kreves kostbart utstyr for å delta. Oppfordringen om å kjøpe møter de unge overalt. Barn og unge har blitt viktige målgrupper for markedsføringen, og de fleste svarer på denne oppfordringen med forbruk eller ønsker om forbruk. Barn og unge kan forbruk lenge før de kan noe om økonomi og arbeidsliv. Studier antyder at på noen områder er de unges forbrukskompetanse stor: de er merkebevisste og har stor kunnskap om forbrukets symbolske aspekter (Leffler 1998, Storm-Mathisen 1998, Lynne 2000, Brusdal 2000b). De vet hva de vil ha, men de har ofte mindre forståelse for de økonomiske sidene ved forbruket. Hvor mye barn og unge kan om økonomi, som er en side ved forbruket, er derfor en annen sak. De fleste norske barn har liten kunnskap om hvor pengene kommer fra, hvordan priser fastsettes eller hvordan butikker drives. Dette kan betegnes som en naiv forståelse, dvs. en ikke-profesjonell forståelse av økonomi (Brusdal 1990).

Alle som vokser opp gjennomløper en sosialiseringssprosess. Mye skal læres, og det er mange læremestre. Det har vært et paradigmeskifte i synet på barn og barndom. Den nye forskningen hevder at barn må ses som sosi-

alt handlende og meningsskapende aktører, og barndommen står i forhold til tid, samfunn, økonomi, kultur osv. (James m.fl. 1998). Senere forskning har også fremhevet jevnaldrenes betydning for andre barns sosialisering og utvikling (Frønes 1994, Dencik 1999). Noen forskere har sett på mediens betydning (Werner 1997, NOU 2001:6), mens andre igjen ser på populærkulturen og den symbolske kreativiteten hos barn og unge (Willis 1993).

Dagens samfunn kjennetegnes av rask endring, og de unge vokser opp i en tid som er forskjellig fra den tiden da deres foreldre vokste opp. Man vet ikke helt sikkert hva fremtiden vil kreve, og dette skaper foreldre som søker å forberede barna på en kompleks verden. Verken tradisjon eller skikk og bruk gir tilstrekkelig veiledning i de nye situasjonene (Elder 1974). Denne artikkelens fokus er på foreldrene som befinner seg i sentrum i både nyere og mer tradisjonelle teorier, om enn på noe ulike måter. Foreldre skal både forsørge og oppdra barn. Dette betyr ikke bare å sørge for at barnet har det nødvendige her og nå, men de skal forberede barnet på voksenlivet, noe som blant annet innebærer å lære det om forbruk og økonomi. Utover det å lære barn om merkevarer og symbolsk kunnskap, må barna lære om de økonomiske sidene ved forbruket slik som å planlegge, prioritere og å velge mellom knappe goder osv. Det handler om å tilføre barn kunnskap om økonomiske prosesser i samfunnet, om å lære barnet om forholdet mellom innsats og belønning, og om hvordan man kan planlegge og velge mellom knappe goder.

Eldre sosialiseringsteorier har hatt som utgangspunkt at vi har å gjøre med passive barn som sosialiseres av voksne, mens nyere teorier viser til barn og unge som aktive og meningsskapende individer (James m.fl. 1998). Barn er ikke selvstendige økonomiske aktører, men avhengig av familien. Et skille her er i hvilken grad foreldre er med på å styre barnas forbruk. Gir de barna selvstendighet eller styrer de dem? Artikkelen tar opp hvilke prinsipper foreldre anvender i sin økonomiske oppdragelse når de gir barna penger, for eksempel ved å belønne deres arbeidsinnsats eller ikke. En viktig side ved den økonomiske oppdragelsen er hvordan barna får tilgang til penger og disponeringen av disse. Er dette penger de må gjøre seg fortjent til på en eller annen måte, eller er det noe foreldre gir betingelsesløst? Videre, er dette noe barna kan gjøre hva de vil med, eller styrer foreldrene anvendelsen?

Barn og unge er i økende grad blitt forbrukere

Både barns posisjon i samfunnet og foreldres holdninger til barn og barneoppdragelse er under stadig endring. Som allerede nevnt vokser dagens unge opp i et samfunn som er forskjellig fra da deres foreldre vokste opp. De vokser opp i et samfunn med stor vekt på valg og individualitet, hvor markedsføringen tilbyr de unge ferdige identitetspakker, og hvor man ved å kjøpe bestemte varer får tilskrevet meninger eller ”medlemskap” i bestemte ungdomsgrupper.

Barn og unge har blitt et attraktivt markedssegment. Karakteristisk for ethvert markedssegment er dets størrelse og kjøpekraft, barn og unges ønsker og behov for et produkt, og ikke minst villigheten til å bruke penger på dette. Når disse karakteristika ble oppfylt, ble barn og unge, som i stor grad er finansiert av sine foreldre, målgruppe (Pecora 1998). Når arbeidskraft etterspørres er barn viktige både i industrien og i hjemmet, men velstandsutviklingen med moderne boliger og husholdningsmaskiner bidro til at deler av barnas arbeidsforpliktelser i hjemmet forsvant (Miles 2000). Selv om barn og unge har fått mindre betydning som arbeidskraft, så har deres betydning som forbrukere økt.

Unge mennesker har blitt symbolet på det moderne forbruket fordi de i stor utstrekning kan bruke tid og penger som de ønsker, og fordi forbruket deres har elementer av fritid, opplevelse og symbolikk i seg. Samtidig har de unge i økende grad blitt avhengige av foreldrene fordi økt utdanning har gjort ungdomstiden lenger og skjøvet etableringen i yrkeslivet fremover i tid. Dette har resultert i en semi-voksen tilværelse hvor de på den ene siden er selvstendige individer med egne preferanser, og på den annen side er økonomisk avhengige av foreldrene til tross for relativt utbredt deltidsjobbing (Frønes & Brusdal 2000).

Barn har tidligere og i økende grad blitt forbrukere, og den lange ungdomstiden gjør at barn og unge kommer sent i kontakt med arbeidslivet. Dette innebærer at de må tilegne seg kunnskap om forbruk, for eksempel å kunne sammenligne pris og kvalitet, å søke informasjon om markedet osv., men de må også tilegne seg en økonomisk forståelse av de prosesser som knyttes til moderne økonomi og arbeidsliv.

Foreldrestyrt eller barnestyrt økonomi og forbruk?

Hva foreldre skal overføre av kunnskap og verdier til barna har variert gjennom historien. Da familien var et arbeidsfellesskap var det først og fremst arbeidsoppgaver knyttet til produksjonen i familien som skulle læres. I dag er selve produksjonen i mindre grad knyttet til familien, mens en rekke forbruksaktiviteter nå inngår i hverdagslivet. Dagens familie er mer å betegne som et forbruksfellesskap, og deler av sosialiseringen i familien er knyttet til ulike sider ved forbruk og økonomi.

Nordmenn vektlegger mange egenskaper i oppdragelsen av barn. Lindseth (1998) hevder i en artikkel som beskriver folks holdninger til ulike prinsipper for barneoppdragelse, (og ikke hva foreldre gjør i praksis) at de fleste nordmenn legger vekt på egenskaper som ansvarsfølelse, selvstendighet, veloppdragenhet og toleranse hos barn. Verdier som ifølge forfatteren signaliserer et ønske om en ideell kombinasjon mellom flere ulike ferdigheter hos barn. Han viser videre at verdier i barneoppdragelsen som ligger nært opp til det han betegner som tradisjonell arbeidsmoral ikke lenger har så stor oppslutning. Dette gjelder verdier som sparsommelighet, religiøs tro, uselvskhet og hardt arbeid. Samme artikkel viser også at eldre mennesker foretrekker lydige barn. Tilslutningen til denne type barneoppdragelse har flest tilhengere i de eldste aldersgruppene, mens de yngre, altså dagens foreldregenerasjon, vil ha selvstendige, besluttsomme og fantasifulle barn. Dette er kanskje ikke så overraskende. Det er barn som passer godt til det moderne samfunn, og til sine yrkesaktive mødre, dvs. barn og unge som tilbringer deler av dagen alene eller sammen med jevnaldrende, etter skole og skolefritidsordninger, og som dermed er tvunget til å ta sine egne beslutninger. Dette er også en forståelse av barn som sosialt handlende og meningsskapende aktører, og ikke passive barn som sosialiseres av aktive voksne.

Denne artikkelen vil se på hvordan foreldrene forholder seg til barn, deres forbruk og økonomiske forståelse: hva gir de barn penger til, og hvilke prinsipper ligger til grunn når de gir barn penger, dvs. hvor mye gir de barnet, og er størrelsen på beløpet knyttet til bestemte ytelser eller ikke? Et annet moment knytter seg til hvordan disse pengene kan brukes av barnet. Kan barnet gjøre som det vil, eller er det foreldrene som bestemmer? Noe forenklet kan vi skille mellom to prinsipper. I det ene er det foreldrene som er de aktive, og egenskaper som lydighet, veloppdragenhet og ansvarsfølelse vil være det man ønsker å utvikle hos barnet. I det andre har foreldrene trukket seg tilbake, barnet er den aktivt handlende og prinsipper

som selvstendighet, besluttsomhet og fantasi vektlegges (Gullestad 1997, Lindseth 1998).

Midler foreldre har til rådighet

Foreldre står ofte mellom barns ønsker som kan fremstå som uendelige og umettelige, og ikke alltid like fornuftige sett med foreldres øynes, og i forhold til målsettingen om å gi barnet det det trenger. Samtidig skal foreldre oppdra barna til å bli ansvarsfulle, nøkterne, selvstendige og kompetente voksne med blant annet den nødvendige økonomiske kunnskap. I denne prosessen inngår en del overføringer av penger fra foreldre til barn, overføringer hvor ulike prinsipper kan ligge til grunn.

Vi skal se nærmere på dette, og utgangspunktet er en undersøkelse fra 1997 av 395 foreldre til elever i 6. og 9. klasse. Dette er foreldre bosatt på Østlandet i bykommuner og primærnæringskommuner. Dataene er samlet inn ved hjelp av et strukturert spørreskjema. De fleste spørsmålene hadde faste svaralternativer, men det var også noen åpne spørsmål (Brusdal 1998).

På de fleste arenaer og i de fleste aktiviteter har den kommersialiserte barndommen en prislapp heftet til seg. Det meste koster penger, og det er foreldrene som må betale. Dette kan foreldre gjøre ved å gi barna penger. Men det finnes ulike penger. *Lomme penger* er penger som ikke er øremerket, det er sjelden restriksjoner til hva disse kan brukes til. Disse pengene kan vanligvis brukes etter forgodtbefinnende, noe som tilsier at man gir barnet en viss autonomi hvor det selv kan velge hva pengene skal brukes til - om de skal spares, eller brukes til kino, godteri, sportsaktiviteter eller hva det måtte være. Dette er barnets egne penger, og ut over noen forbud og formaninger har de fleste foreldre liten eller ingen innflytelse på hvordan lommepengene brukes. Nå er også barnet selv ansvarlig for sine valg, for når det har valgt noe, så har det utelukket noe annet.

Ekstrapengene derimot er knyttet til konkrete forbruksformål. Dette er penger som foreldre gir til bestemte aktiviteter og forbruksgjenstander. Penger som er øremerket til bestemte formål. Dette betyr at det ikke er problemfritt å komme hjem til foreldrene og si at man kjøpte en CD for de pengene man fikk for kjøpe en genser. Denne øremerkingen gjør at barnet i mindre grad fremstår som en selvstendig aktør hvor det kan planlegge og velge ut i fra knappe midler. Dette betyr ikke at dette forbruket ikke kan være utviklende for både kompetanse og fantasi, slik som penger gitt til

innkjøp av hobbyutstyr, til kurs, elektronisk utstyr etc. vil være. Denne typen forbruk gir også muligheter for pris- og kvalitetssammenligninger og symbolsk kunnskap. Men bruken av disse pengene er bestemt på forhånd og forbrukeratferden må derfor i større grad knyttes til lydighet, tillit og ansvar. Å gi ekstrapenger forstås derfor som en mer kontrollerende praksis, fordi foreldrene bestemmer hva barnet skal ha, og så gir penger ut i fra hva de mener er riktig og nødvendig. Å gi ekstrapenger gir derfor barnet mindre anledning for planlegging og valg med tilhørende prøving og feiling.

Hvilke penger foreldre gir barna har derfor ulike læringsaspekter. Vi skal skille mellom ekstrapenger hvor foreldre legger vekt på å ha kontroll over hva som anskaffes, og lommepenger hvor barnet gis en frihet til å foreta sine valg og eventuelle feiltakelser.

Lommepenger - symboløkonomi eller ritual?

Barn skal lære å bli forbrukere, og barn kan allerede fra ung alder mye om forbruk. I alle fall om hvilke varer og merker de ønsker og hva disse signaliserer. Dette er ofte foreldrenes bekymring:

Children's desires for consumer goods often trigger fears of a decline in morals and the emergence of a narcissistic personality (Seiter 1993:38).

Men barn skal ikke kun lære forbruk, de skal også lære at å få krever en viss innsats. Når foreldre gir barn penger kan dette betraktes på flere måter: det kan ses som lønn for utført arbeid, eller som en generell belønning, eller som noe som foreldre anser som en nødvendighet. I det moderne samfunn blir det ofte påpekt at barna må gis arbeid og oppgaver. Ikke fordi deres innsats nødvendigvis er så viktig, men fordi oppgaver og belønning har en oppdragende effekt og dermed fremstår som noe verdifullt de kan ta med seg inn i fremtiden (Frønes 1994:90). Når foreldre gir barn lommepenger kan familien betraktes som en bedrift hvor man får etter ytelse, og hvor foreldrene er arbeidsgiver og barnet den ansatte. Dette prinsippet kan tolkes som en oppdragelse hvor egenskaper som lydighet og ansvarsfølelse er sentrale. Vi skal imidlertid ikke se bort fra at noen foreldre gir lommepenger fordi "alle andre gjør det" og at få forpliktelser knytter seg til dette. I slike tilfeller kan det å gi lommepenger fortolkes som et ritual uten spesielt innhold.

Resultatet av undersøkelsen viste at de aller fleste barna fikk lomme-penger. 81 prosent av foreldrene oppga at de ga deres barn lommepenger. De andre foreldrene ga penger på ulike måter, som *etter behov, en gang i året, en gang i halvåret, som det faller seg* osv. En analyse skilte lite mellom foreldre som ga og foreldre som ikke ga lommepenger. I denne analysen inngikk både demografiske variabler (kjønn og alder), foreldres utdanning, inntekt, mors yrkesaktivitet, bosted, antall foreldre og antall barn i husholdet. Analysen viste også at det var lite som skilte foreldrene etter hvor stort beløp de ga i lommepenger, dvs. om foreldrene hadde høy eller lav inntekt, om de bodde i byen eller på landet, om det var en eller to foreldre hadde liten innvirkning på beløpets størrelse. Antall barn i familien hadde en viss betydning, og beløpets størrelse sank med antall barn. Dette kan antyde at familiens økonomi har noe betydning for beløpets størrelse (Brusdal 1998). Det som virkelig hadde stor betydning var barnets alder. Det var omtrent en dobling av de månedlige utbetalingene av lommepenger fra 6. til 9. klasse. Det er også verdt å merke seg at det er relativt små beløp det dreier seg om (Tabell 1).

Tabell 1: Gjennomsnittlig beløp foreldre gir i månedlige lommepenger til 6. og 9. klassinger. Kroner.

	6. klasse	9. klasse
Kroner	166	325
N =	209	130

Å gi barn betaling for å utføre arbeidsoppgaver, kan forstås som en symboløkonomi, hvor verdier som ansvarlighet og pliktoppfyllelse er sentrale. Man får betalt for det arbeidet man gjør. Å gi lommepenger uten at det hefter noen forpliktelser eller begrensninger til bruken av disse skulle da gi mindre læring i ansvarlighet og arbeidsmoral.

De fleste barn hadde arbeidsoppgaver hjemme. Den vanligste arbeidsoppgaven var at de skulle rydde rommet, noe som hele 83 prosent var pålagt. Å hjelpe til med forefallende husarbeid var også relativt vanlig. Mens de to første oppgavene er mulig å utføre for alle, kan ikke alle barn delta i de resterende av praktiske grunner. Man må ha søsken for å kunne passe dem, man må ha dyr for å kunne stelle disse, hage for å kunne gjøre hagearbeid osv. Dette er nok grunnen til at det var en betydelig mindre andel av barna som hadde disse oppgavene (Tabell 2).

Tabell 2: Andel som har ulike arbeidsoppgaver i forhold til alder. Prosent.

Arbeidsoppgaver	Alle	6. klasse	9. klasse
Rydde rommet	83	86	81
Hjelpe med husarbeid	61	59	65
Passe søsken	25	27	22
Passe/stell av dyr	23	24	22
Gå i butikken	21	23	16
Hagearbeid/snørydding	24	20	31
Omsorg for familiemedlemmer	1	2	1
Hjelpe med foreldres arbeid	2	3	2
Andre oppgaver	3	3	3
N=	339	209	130

Tabell 2 viser at det er små forskjeller i omfanget av arbeidsoppgaver blant de som går i 6. og 9. klasse. Unntaket var hagearbeid og snørydding hvor andelen som var pålagt dette økte med alderen. Kanskje fordi dette er oppgaver som krever en viss fysisk styrke? De fleste barna hadde arbeidsoppgaver hjemme. Kun et fåtall (5 prosent) av alle foreldrene oppga at deres barn ikke hadde arbeidsoppgaver, og over halvparten (59 prosent) oppga at deres barn hadde tre eller flere arbeidsoppgaver (Tabell 3).

Som nevnt har barn og unge i økende grad blitt forbrukere, og familien har fått mer karakter av et forbruksfellesskap og i mindre grad et produksjonsfellesskap. Men fortsatt er en del arbeidsoppgaver knyttet til hjemmet, og fortsatt er det en del arbeidsoppgaver som barn utfører. En undersøkelse fra 1987 viste at barn yter en betydelig arbeidsinnsats i hjemmet (Solberg og Vestby 1987). Omfanget vil nok avhenge av foreldrenes innstilling og av hva de definerer som viktig, for eksempel det å være à jour med leksene versus det å ha et ryddig rom. Arbeidsforpliktelser i hjemmet vil også variere med kontekst. En undersøkelse på slutten av 80-tallet viste at jenter på landet var de som i størst utstrekning holdt lokale, tradisjonelle arbeidsforpliktelser i hevd, mens jentene i byen ikke hadde denne type arbeidsoppgaver. Forklaringen var at det på landsbygda fortsatt var en del tradisjonelle arbeidsoppgaver som ble holdt i hevd, og at barn og unge fortsatt var attraktive som arbeidskraft (Frønes 1987). Også denne undersøkelsen viste at noen oppgaver var mer kjønns spesifikke, hvor en større andel av jentene var pålagt husarbeid og stell av dyr, mens en større andel av guttene var pålagt hagearbeid og snørydding (Brusdal 1998).

Forholdet mellom innsats og belønning

Lommepenger og arbeidsinnsats kan forstås som en type symboløkonomi hvor barnet skal lære seg forholdet mellom innsats og belønning. I vår innfallsvinkel vil dette være forholdet mellom lommepengenes størrelse og omfanget av plikter barnet har, dvs. at belønningen øker med økt arbeidsinnsats.

Når vi tok utgangspunkt i forholdet mellom antall arbeidsoppgaver og beløpet som ble gitt i lommepenger, var det lite som tydet på at foreldrene fulgte dette prinsippet når vi så på hele utvalget. Uansett om barnet hadde *ingen* eller *mange arbeidsoppgaver* hjemme, så dette ikke ut til å ha noen innvirkning på hvor mye barnet fikk i lommepenger (Tabell 3). Dette kan tolkes som at foreldrene la liten vekt på å øke belønningen etter innsats. Vi vet imidlertid ikke noe om omfanget av oppgavene, bare at dette er arbeidsoppgaver de er pålagt. Det er mulig at barn med få arbeidsoppgaver bruker mye tid på disse. Det er også mulig at det er andre forhold som vi ikke har data på som belønnes, for eksempel skolearbeidet. Den tidligere refererte undersøkelsen (Frønes 1987) fant at i byene gikk arbeidsmengden ned både for gutter og jenter når de kom på ungdomsskoletrinnet, mens den økte for jenter på landsbygda. Dette ble tolket som at foreldrene i byen la stor vekt på skolearbeid som et ledd i barnets yrkeskarriere. På landsbygda derimot var tradisjonelle arbeidsoppgaver fortsatt i hevd for jentene, og foreldrene la derfor ikke så stor vekt på skolearbeidet. En annen tolkning er at foreldre legger mest vekt på den økonomiske kompetansen lommepenger gir, ved at barnet selv kan planlegge og velge hva det skal bruke pengene på eller ikke, og mindre vekt på innsats og belønning. Det er også mulig at foreldre ser på det å gi lommepenger som en rituell handling, som noe alle gjør, men som man ikke tillegger så stor betydning.

Ved å dele materialet i ulike aldersgrupper fant vi at for de yngste barna var tendensen at foreldrene anvendte prinsippet om belønning etter innsats. For 9. klassingene ser det ut til at foreldrene deres totalt har frafalt dette prinsippet.

Hvorfor det er slik vet vi ikke. Som nevnt har kanskje skolearbeidet overtatt som det arbeidet som belønnes, noe som denne undersøkelsen ikke fanger opp. Eller kanskje er det slik at foreldre mener at barn i 9. klasse er utlært på dette området? Resultatene kan også tolkes som at når foreldre får barn i denne alderen så er det ikke lenger lydighet og god arbeidsmoral de belønner, men forhold som for eksempel har med skolen å gjøre.

Tabell 3: Indeks over antall oppgaver som er pålagt det enkelte barn og hvor mye lommepenger som gis i forhold til antall arbeidsoppgaver det har. (N=320).

Antall oppgaver	Prosent	N=	Månedlige lommepenger i kroner		
			Alle	6. klasse	9 klasse
Ingen oppgaver	5	(16)	222	110	352
1 oppgave	8	(26)	191	130	400
2 oppgaver	28	(88)	229	163	305
3 oppgaver	38	(122)	229	169	339
4 oppgaver	16	(51)	230	186	298
5 oppgaver	4	(13)	266	208	360
6 oppgaver	1	(4)	220	226	200
SUM	100%	(N=320)			

Et oppdragerprosjekt kan beskrives som en hvis-så tankegang som gir seg utslag i ulike konsekvenser, enten umiddelbart eller i fremtiden. Men det er ikke alltid at prinsipper og realiteter følges. Det er en tendens til at barn ikke har tid til, eller skulker unna oppgavene sine, og 88 prosent av foreldrene svarte at arbeidsoppgavene ikke alltid ble gjort. Hvilke konsekvenser dette får varierer. 25 prosent av foreldrene svarte at barnet ikke fikk samme beløp hvis arbeidsoppgavene ikke ble utført. 34 prosent av foreldrene svarte imidlertid at barnet fikk samme beløp uansett om barnet gjorde arbeidsoppgavene eller ikke, mens 41 prosent av foreldrene svarte at praksis varierte. Det ser altså ut til at det kun er et mindretall av foreldrene som eksplisitt tar utgangspunkt i prinsippet om å belønne etter ytelse.

Det er særlig foreldre med yngre barn som straffer ved å gi mindre beløp (Tabell 4). 30 prosent av disse foreldrene svarte at de gir mindre i lommepenger når barnet ikke utfører arbeidsoppgavene, mot 16 prosent av foreldrene til 9. klassingene. Vi har tidligere sett at det var blant de yngste at det var en tendens til å øke belønningen med antall oppgaver (Tabell 3). Prinsippet om å belønne etter ytelse ser altså ut til å være mest fremtredende blant foreldre med yngre barn.

Tabell 4: Konsekvenser av at arbeidsoppgavene ikke blir gjort, fordelt på klassetrinn. Prosent. (N=169).

	Klassetrinn	
	6. klasse	9. klasse
Får mindre beløp	30	16
Får samme beløp utbetalt	31	40
Praksis varierer	40	42

Foreldrene til de yngste barna ser altså i større grad ut til å følge prinsippet om å gi etter ytelse hvor de gjennom konkret praksis kan ”leke” en bedrift hvor barnet er arbeidstaker og foreldrene arbeidsgiver. Dette er en noe arkaisk modell, og moderne arbeidsliv er nok i større grad fundert på samarbeid og kreativitet. Når barna har nådd 9. klasse ser de fleste foreldrene også ut til å ha frafalt dette prinsippet. Kanskje har de gitt opp dette prosjektet, eller kanskje er det andre forhold de vil belønne som for eksempel skolearbeid. Eller kanskje har foreldrene tilegnet seg en mer moderne forståelse av bedriften? Når dette er sagt skal det nevnes at 40 prosent av foreldrene ga barna samme beløp selv om arbeidsoppgavene ikke ble utført og 42 prosent svarte at praksis varierte. De fleste barn får altså et bestemt beløp i lommepenger uansett om de gjør arbeidsoppgavene sine eller ikke. Særlig gjelder dette for 9. klassingene. Foreldrenes prosjekt ser altså ut til å være noe mer enn å lære barna om god arbeidsmoral.

Det fleste barn får ekstrapenger

Foreldrenes muligheter til påvirkning er ikke kun gjennom lommepenger og arbeidsoppgaver, men gjennom å gi penger til ulike formål – til å gi ekstrapenger. Det er ingen konkrete arbeidsoppgaver knyttet til ekstrapengene, og de har derfor ikke samme læringsaspekt når det gjelder arbeidsmoral, men også her kan det være snakk om belønning. Disponeringen av ekstrapengene er svært rigid. Dette er penger som er bevilget til spesielle formål eller forbruksposter. Foreldre gir ekstrapenger først og fremst fordi de anser det som en nødvendighet fordi barnet trenger dette, eller fordi det er en belønning for noe foreldrene ønsker å legge vekt på, for eksempel det å gjøre det godt på skolen. Utsagn som *Fortjener det, jobber bra med skolen* illustrerer dette, mens utsagn som *Ting det er naturlig å være med på,*

for eksempel i regi av skole eller idrettslag illustrerer hva som inngår i oppveksten (Brusdal 1998).

De aller fleste foreldre gir barna ekstrapenger, og ganske mye i forhold til det beløpet de gir i lommepenger. I gjennomsnitt gir foreldrene 1.018 kroner i måneden til ulike forbruksformål. Det vanligste er å gi penger til klær og skotøy, snacks og cola og aviser, blad og bøker. De største beløpene, regnet i gjennomsnitt for alle, er på forbrukspostene klær og skotøy og turer med klasse eller idrettslag. På tredje- og fjerdeplass er penger foreldre gir til sportsaktiviteter og sportsutstyr (Tabell 5).

Tabell 5: Andel av foreldre som har gitt månedlige ekstrapenger til ulike forbruksposter (prosent), pluss det gjennomsnittlige beløp som ble gitt og fordeling på ulike klassetrinn (kroner).

Gitt penger til	Prosent (N=392)	Gj.snitt alle (N=392)	Gj.snitt beløp gitt til	
			6. klasse N=239	9. klasse N=153
Klær, skotøy	65	403	274	603
Snacks/cola	50	36	34	38
Aviser, blad, bøker	49	35	39	28
Presang	43	46	40	53
Tur	35	113	60	197
m/klasse/idrettslag	32	94	97	89
Sportsaktiviteter	31	20	20	19
Kino, teater, konserter	31	18	10	31
Transport, trikk				
Sportsutstyr	20	91	97	83
Diskotek, snackbar	18	12	9	16
Leie av video	15	9	7	7
Hobbyutstyr	10	30	37	18
Data/elektronikk	7	111	65	183
SUM		1018	795	1.366

Hvor mye ekstrapenger foreldrene ga økte med barnets alder, fra 795 kroner i gjennomsnitt blant 6. klassingene til 1.366 kroner i gjennomsnitt blant 9. klassingene. Altså nesten en dobling av beløpet. Denne økningen er i tråd med forestillingen om at barn beveger seg ut i verden og trenger mer penger til deltakelse på kommersialiserte arenaer. Tre forbruksposter viste

en signifikant økning fra 6. til 9. klasse. Dette er penger foreldre gir til klær og sko, til turer med klasse og foreninger og til transport generelt. De to siste forbrukspostene refererer helt tydelig til aktiviteter som vender ut i verden.

Ekstrapenger – øremerket, men ikke etter ytelse

Når det gjaldt ekstrapenger så det ut til at foreldrene totalt hadde forlatt prinsippet om å belønne etter ytelse, snarere ser prinsippet ut til være at de som har minst arbeidsoppgaver hjemme belønnes mest (Tabell 6). Når vi så på hele utvalget, var det foreldre til barn som ikke hadde arbeidsoppgaver som hadde gitt mest i ekstrapenger. På andreplassen kom imidlertid foreldre til barn som hadde flest arbeidsoppgaver, men det var svært få i denne kategorien (kun 4 foreldre). Tabellen antyder at det ikke er noen spesiell sammenheng mellom hvor mye foreldre gir i ekstrapenger og hvor mange arbeidsoppgaver barnet har. Dette gjaldt særlig for 9. klassingene, men heller ikke 6. klasseforeldrene så ut til å legge særlig vekt på prinsippet om å belønne etter ytelse her.

Tabell 6: Ekstrapengenes størrelse i forhold til antall arbeidsoppgaver barnet er pålagt hjemme. (Beløpet er oppgitt i hele kroner).

Antall oppgaver	Ekstrapenger alle	6. klasse	9. klasse	N=
Ingen oppgaver	1688	765	3038	54
1 oppgave	733	580	1351	28
2 oppgaver	950	847	1083	96
3 oppgaver	864	798	979	141
4 oppgaver	1062	905	1206	56
5 oppgaver	673	578	796	16
6 oppgaver	1329	997	2325	4

At det ikke er sammenheng mellom størrelsen på ekstrapengene og omfanget av arbeidsoppgavene barnet har kan tolkes på flere måter. Det er mulig at barnet har andre arbeidsoppgaver som foreldrene belønner, men da arbeidsoppgaver som denne undersøkelsen ikke fanger opp. Utsagn som

Fortjener det, jobber bra med skolen, antyder at skolen og lekser er det viktigste arbeidet til de unge. Det er også mulig at foreldrene er mer opptatt av formålet med ekstrapengene. Det viktigste ved ekstrapengene synes å være at de er øremerket for spesielle forbruksposter, noe som sikrer at pengene blir brukt til det foreldrene mener er til barnets beste. Utsagn som at ekstrapenger er til *Ting det er naturlig å være med på, for eksempel i regi av skole eller idrettslag*, illustrerer dette. Her er ikke det å gi ekstrapenger noe foreldre gjør for å utvikle barnets økonomiske autonomi eller lære det om innsats og belønning, men noe man gir for å øke barnets kompetanse på andre områder.

Foreldrene poengterer også nytten ved ekstrapengene de gir. 66 prosent oppga at de så det som nødvendig å gi ekstrapenger, dernest oppga foreldrene at slike penger brukes som en oppmuntring (18 prosent). Foreldre sa oftere nei til det de selv betegnet som *døgnfluer av populære leker, unødvendige moteting* osv. (Brusdal 1998). Dette skulle tydelig tilsi at foreldre legger vekt på det oppdragende og utviklende, og ikke på det nytende og sløsende. Foreldre har en oppfatning av hva barna bør være med på av vanlig ”sosialt liv” og styrer forbruket i retning av det de mener er nødvendig for å delta her.

Avslutningsvis skal vi prøve å oppsummere hva foreldre lærer barna om forbruk og økonomi og hvordan foreldre lærer barna om dette. Hva er det som styrer foreldrene, hvilke idealer er det som ligger til grunn, og hvilke forholdsregler tar de?

Ekstrapenger – individualitet og styring

Barn skal utvikle selvstendighet, de skal finne seg selv og de skal være sosialt handlende og meningsskapende aktører. Dette betyr at de ikke kan være helt lydige og alltid gjøre som foreldrene sier, for hvis de gjør det, så fremstår de som lite selvstendige. På den annen side, dersom barn får total frihet, kan dette få fatale konsekvenser, noe som foreldrene selvfølgelig ønsker å avverge. Å gi hele beløpet som lommepenger som barnet kan bruke fritt, ser derfor ut til å fremstå som et for risikofylt prosjekt for foreldrene. Å gi det meste av beløpet i form av ekstrapenger fremstår dermed som et godt kompromiss; da er forbruksområdet gitt, pengene er øremerkede, og barnet får kun muligheter til å velge innefor dette avgrensede forbruksområdet.

Foreldre gir altså barna relativt liten selvstendighet i forhold til hva pengene kan brukes til. Beløpet som gis i lommepenger, det vil si penger barnet kan benytte etter eget forgodtbefinnende, er betydelig mindre enn de øremerkede beløpene foreldre gir i ekstrapenger. Foreldrene har dermed styringen på hva barna kan eller skal bruke pengene på. Foreldrenes prioriteringer går i retning av et forbruk knyttet til allmenn deltakelse og kompetansetilegnelse. Her er det nødvendighet, nytte og utfoldelse som prioriteres. Det gis langt mindre rom for at barnet kan foreta egne selvstendige, og kanskje mindre nyttige, valg.

Tradisjonell arbeidsmoral – ikke prioritert område?

Foreldre praktiserer i liten grad opplæring i tradisjonell arbeidsmoral hvor familien fungerer som en bedrift hvor man belønnes etter ytelse, og hvor utbetalingen står i forhold til arbeidsinnsatsen, i alle fall på tradisjonelle områder. Dette prinsippet ser i første rekke ut til å være noe foreldre anvender på de yngste. For de eldste barna ser dette prinsippet ut til å være forlatt. En forklaring kan være at det for barn i denne aldersgruppen ikke lenger er disse tradisjonelle ytelsene foreldre vektlegger, men andre ytelser som vårt skjema ikke fanger opp, som for eksempel skolearbeid. Det er også mulig at etter som barna blir eldre så er det andre forhold enn den tradisjonelle arbeidsmoralen som foreldrene er opptatt av. Det er mulig at ekstrapengene, og det disse henviser til av aktiviteter og forbruksvarer, er langt viktigere for foreldrene enn den tradisjonelle arbeidsmoralen. En mulig fortolkning er at foreldre ser integrering og tilegnelse av ulike kompetanser som så nødvendig at de legger størst vekt på å gi penger til denne type forbruk, og er mindre opptatt av å lære barn om hvordan man blir belønnet for sin arbeidsinnsats.

Ikke økt økonomisk ansvar med økende alder

Overføringene fra foreldre til barn øker med barnets alder og kan tolkes som et uttrykk for at barnas ønsker og behov øker, og at foreldre er villig eller ser seg nødt til å betale for dette. Det er viktig å bli integrert med jevnaldrende, og det er viktig for barnet å delta på ulike arenaer for å tileg-

ne seg kompetanse som er knyttet til disse (Douglas & Isherwood 1979). Dette ser foreldre ut til å være klar over, og de betaler.

Men selv om beløpets størrelse øker med barnets alder så er fordelingsnøkkelen den samme. Lomme penger er noe barnet kan disponere etter eget ønske. Fra 6. til 9. klasse dobler foreldrene dette beløpet, men det samme skjer med beløpet til ekstrapenger. Ekstrapengene er som nevnt øremerket, og det er ikke noe som tilsier at foreldrene tillegger barnet en større selvstendighet i løpet av disse årene. Det øremerkede beløpet er fortsatt betydelig større enn lomme pengene. Med økende alder ser det altså ikke ut til at foreldrene i større utstrekning behandler barnet som en selvstendig økonomisk aktør.

Valg innen gitte rammer – kontroll i en omskiftelig verden?

Foreldre skal forsørge og oppdra barn. Dette skjer under ulike forhold. Dagens oppvekst har endret seg betydelig fra da deres foreldre vokste opp. Vi er ikke i samme grad styrt av tradisjoner. Individet står tydeligere frem. Kulturen regulerer ikke i samme grad hvem du skal bli, og det stilles økende krav til kompetanse (Frønes 1994). Foreldre er i hovedsak positive til det moderne forbruket og mener at det gir utfoldelsesmuligheter (Brusdal 2000a), og foreldre er opptatt av sine barns kompetanse og har klare forbrukspreferanser som knytter seg til dette (Brusdal 1998).

Foreldre har ansvar for sine barn, og dagens foreldrene fremstår som relativt bestemte når det gjelder forhold som har med forbruk og økonomi å gjøre. Modellen synes langt på vei å være passive barn som sosialiseres av aktive voksne. Foreldrene gir forholdsvis lite rom til frihet og prøving og feiling, og de styrer barnas forbruk inn mot spesielle områder. Her blir nok nyansene i forbruket trolig overlatt til de unge, dvs. hvilke merker de vil ha. Men hva pengene skal gå til, det bestemmer foreldrene.

I foreldrenes håndtering av forbruk og økonomi er det de kompetanseoppbyggende aspektene som får størst oppmerksomhet. Det nyttige og utviklende. Norske barn har mindre praktisk kontakt med pengeøkonomien enn barn i andre land (Brusdal 1990), og det ser heller ikke ut til at foreldre legger så mye vekt på å lære dem om innsats og belønning. Muligens er det med de norske foreldre som foreldrene i en amerikansk undersøkelse som

håpet at barnet deres ville få med seg dette av seg selv når de ble voksne (Ward m.fl. 1977).

Valg innen gitte rammer kan ses som et kompromiss i en verden som ønsker selvstendige barn, men også i en foranderlig og uoversiktlig verden hvor foreldre er engstelige og føler at mange farer lurere. En slik ordning gir rom for et personlig uttrykk, samtidig som foreldrene sørger for at de har kontroll over barnas forbruk og økonomi.

Litteratur

- Brusdal, R. 2000a. *Hvordan opplever foreldre den kommersielle hverdagen?* Arbeidsnotat nr. 13. Lysaker: SIFO (Statens institutt for forbruksforskning).
- Brusdal, R. 2000b. *Jeg er glad i penger og skulle gjerne hatt mer.* Arbeidsrapport nr. 14. Lysaker: SIFO (Statens institutt for forbruksforskning).
- Brusdal, R. 1998. *Lommepenger, ekstrapenger og lærepenger.* Rapport nr. 6. Lysaker: SIFO (Statens institutt for forbruksforskning).
- Brusdal, R. 1990. *Naiv økonomi.* Rapport nr. 7. Lysaker: SIFO (Statens institutt for forbruksforskning).
- Dencik, L. 1999. *Fremtidens barn – om postmodernisering og sosialisering.* I Dencik og Schultz Jørgensen, red. *Børn og familie i det postmoderne samfund.* København: Reitzels Forlag
- Douglas, M. & Isherwood, B. 1979. *The World of Goods.* New York: Basic Books.
- Elder, G. 1974. *Children of the Great Depression.* Chicago: University of Chicago Press.
- Frønes, I. og Brusdal, R. 2000. *På sporet av den nye tid.* Bergen: Fagbokforlaget.
- Frønes, I. 1994. *Den norske barndommen.* Oslo: Cappelen's Forlag.
- Frønes, I. 1987. *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn.* Rapport nr. 9. Oslo: INAS.
- Gullestad, M. 1997. *Fra "lydig" til å "finne seg selv".* Verdioverføring mellom generasjonene i dagens Norge. I Frønes m.fl., red. *Livsløp.* Oslo: Universitetsforlaget.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. 1998. *Theorizing Childhood.* Cambridge: Polity Press.
- Leffler, C. 1998. *De kjøpekraftige små.* Rapport nr. 7. Fremtiden i våre hender.
- Lindseth, O.H. 1998. *De fleste vil ha lydige, veloppdragne og ansvarsfulle barn.* *Samfunns-speilet* nr. 1.
- Lynne, A. 2000. *Nyansenes makt.* Rapport nr. 4. Lysaker: SIFO (Statens institutt for forbruksforskning).
- Miles, S. 2000. *Youth Lifestyles in a Changing World.* Buckingham: Open University Press.
- NOU 2001:6: *Oppvekst med prislapp? Om kommersialisering og kjøpepress mot barn og unge.*
- Pecora, N. O. 1998. *The Business of Children's Entertainment.* New York: The Guilford Press.
- Seiter, E. 1993. *Sold Separately,* New Jersey: Rutgers University Press.
- Solberg, A. & Vestby, G.M. 1987. *Barns arbeidsliv.* Rapport nr. 3. Oslo: NIBR.
- Storm-Mathisen, A. 1998. *Kjøpepress...Hva er det for noe?* Arbeidsrapport nr. 4. Lysaker: SIFO (Statens institutt for forbruksforskning).

Foreldre som oppdragere – selvstendighet eller styrt valgfrihet?
Ragnhild Brusdal

Ward, S., Wackman, D. og Wartella, E. 1977. *How Children Learn to Buy*. USA: Sage.

Werner, A. 1997. *Barn i fjernsynsalderen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Willis, P. 1993. *Common Culture*. Buckingham: Open University Press,

Ragnhild Brusdal

Statens institutt for forbruksforskning (SIFO)

Postboks 173

1325 Lysaker, Norge

e-post: Ragnhild.Brusdal@sifo.no